

בענין טומאת אהל המת

(א) הקדמה, וייחודה של טומאת אהל

בריש פר' חוקת (פרק יט) כתוב פר' טומאת מת. כפי שנראה להלן, טומאת מת ביחס לשאר סוגי טומאה היא מיוחדת במינה בכמה דרכים, הן בתורה שבכתב הן בתורה שבע"פ¹. ברם, למרות שמת מטמא במגע במשא ובאהל, ברור שבפרשת טומאת מת התורה מבליטה את טומאת אהל מעל ומעבר למגע ומשא. ראשית כל, הפסוקים בפר' חקת מתמקדים על טומאת אהל באופן ישיר, ופחות על טומאת מגע. אחר שהתורה מתארת את תהליך שריפת הפרה, אין התורה מציעה טומאת מגע באופן ישיר כחלות, אלא רק כהיכי תמצא לטהרה ע"י הזאת מי חטאת: "הנוגע במת לכל נפש אדם, וטמא שבעת ימים, הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי וכו'" (פסוקים יא-יב). לעומת זאת, התורה מציעה את טומאת אהל לא רק כהיכי תמצא, אלא כחלות מוחלטת. התורה קובעת, "זאת התורה, אדם כי ימות באהל, כל הבא אל האהל וכל אשר באהל, יטמא שבעת ימים". ורק אח"כ, אחר טומאת אהל (פסוק יד) והצלת

¹ למשל, המוני מצוות (לפחות אלו שמנו הטומאות) כמעט כולם היתחסו לטומאת מת בצורה שונה משאר הטומאות. עי' בסה"מ לרס"ג (עשה קצח'), שמנה רק העשה של טהרה מטומאת מת והזאת מי חטאת בימי שלישי ושביעי, אבל לא מנה הטומאה עצמה, לעומת שאר הטומאות שמנה הטומאה והטהרה כב' מצוות נפרדות. עי' בפירוש ריפ"פ שם שעמד בשאלה זו. ועוד הקשה, שכשרס"ג מנה טהרה מטומאת מת, הוא הזכיר רק טהרה ממגע במי נדה, ולא שאר תרחישי טומאת מת. מאידך, לכאור' הרמב"ם בסה"מ (עשה קז') מנה רק טומאת מת ולא הטהרה. בעשה קח', הרמב"ם מנה "להיות מי נדה מטמאין לאדם טהור ומטהרין לאדם טמא", והראב"ד השיג עליו במנין הקצר שבראש הספר, "למה לא יחשבו שתיים, הטומאה והטהרה"? וכן קשה שיטת הרמב"ן בענין. בדרך כלל, הרמב"ן לא מנה דיני הטומאות, כפי שהשיג על הרמב"ם (עשה צו'). אבל הקשה הרשב"ץ בזהר הרקיע (עשה סח') שעל אף שהרמב"ן לא מנה הטומאות, הוא כן מנה כל הטהרות, כמו טהרת מצורע, חוץ מטהרה מטומאת מת שלא נמנה.

כלי ע"י צמיד פתיל (פסוק טו), כתוב "וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים". הרי טומאת אהל מופיעה בפרשה לפני טומאת מגע, על אף שבמבט ראשון היינו מצפים שדיני טומאת מת יתחילו בטומאת מגע. וכן הדגיש רש"י על הפסוק, "ופשוטו, על פני השדה, שאין שם אהל, מטמא המת שם בנגיעה". רש"י הבין שכונת הפסוק הוא לקבוע שמת מטמא במגע כשאין שם אהל! משמע מהפסוקים ומפירש"י, שנקודת המוצא של טומאת מת היא טומאת אהל. יתר מכן, הרשב"ם (יט:ב) פירש הפסוק בריש הפרשה "זאת חקת התורה" כמתייחס לפסוק שלהלן "זאת התורה אדם כי ימות באהל". לכאור' ברור איפוא, שדבר המרכזי בפרשה הוא טומאת אהל.

יש גם לראות את משמעות טומאת אהל במשנה במס' כלים. כשהמשנה (כלים א:ד) מחפשת תכונה שמאפיינת את טומאת מת לעומת שאר אבות הטומאה, המשנה מציעה זה שמת מטמא באהל (עי' גם ברמב"ם הל' טומאת מת א:י). לכאור' משנה זו צ"ע מכמה צדדים. ראשית כל, הרי יש לטומאת מת כמה תכונות מיוחדות שאינן שייכות לשאר אבות הטומאה. למשל, הנטמא מהמת נעשה אב הטומאה, ולא ראשון לטומאה. זאת אומרת, לעומת טומאה רגילה, אין נחות דרגה בהעברת טומאה מן המת, עד שכמה ראשונים קראו למת עצמה, "אבי אבות הטומאה"². חילוק זה בין טומאת מת ושאר טומאות הוא לכאור' הבולט ביותר, ולא זה שמת מטמא באהל- הרי יש עוד כמה וכמה חילוקים בין כל האבות הטומאה ביחס לדרכים להיטמא שלא מופיעים במשנה, וטומאת אהל לכאור' פרט בדינים אלו. דבר נוסף, יש דעות בתנאים הסוברים שטומאת אהל קיימת בתחומים אחרים ולא רק בטומאת מת! לדוגמה, שיטת ר' יהודה בן בתירה (ע"ז לב:) שתקרובת ע"ז גם מטמא באהל. שיטה זו לא רק קיימת, אלא

² אע"פ שמת הרבה פעמים מוגדר כ"אבי אבות הטומאה", ביטוי זה הוא המצאה של הראשונים, ובמיוחד רש"י (עי' רש"י עה"ת פר' חקת יט:כב, עירובין קד: ד"ה דאין לו, פסחים יד: ד"ה בחלל, ב"ק ב: ד"ה וטמא מת). בכל הש"ס ובמדרשי הלכה, לא מוזכר לשון זה, ואף בלשון המשנה בכלים (א:ד) המת נמנה כאב הטומאה ולא כ"אבי אבות". גם ברמב"ם לא מופיע ביטוי זה- בהקדמה לסדר טהרות כ' הרמב"ם שהמת נכלל באבות הטומאה. א"כ, למרות עמדתו של רש"י, בפשטות יש גם להבין שהמת היא אב הטומאה, והנטמא ממנו ג"כ נחשב כאב הטומאה, בלי נחות דרגה.

סתם משנה בכמה מקומות במס' ע"ז (לב,; מח:;) אזל כוותיה!³ למרות שהמשנה בכלים עומדת נגד שיטה זו, היינו מצפים שהמשנה תציע חומרא בטומאת מת שמוסכמת לכל, ולא זה שמטמא באהל, שהגבלתה לטומאת מת הוא דבר ששנוי במחלוקת.⁴

עצם העובדה שהמשנה בחרה בטומאת אהל, למרות האופציות האחרות, וכן איך שראינו שהתורה מתמקדת על טומאת אהל לעומת הדרכים האחרות, מעוררות לנו האפשרות שכדי להבין את אופי טומאת מת כללית, ראשון עלינו לנתח ולהבין במיוחד את טומאת אהל, ובדיוק איך פועל ההיטמאות בטומאה זו.

(ב) טומאת אהל המת

ויש להציע ב' דרכים כלליים בהבנת ההיטמאות בטומאת אהל

המת:

(א) ע"י האהל, הטומאה עוברת מהמת לטהרות בתור העברה ומסירה, כמו בטומאת מגע. כשהטהור מאהיל על המת, או המת מאהיל על הטהור, או שיש אהל המאהיל על המת והטהור יחד, הטומאה עוברת מהמת לדבר הטהור. לפי גישה זו, גדר ההיטמאות בטומאת אהל המת הוא אותו הדבר מבשאר טומאות, ע"י העברה מחפץ א' לחפץ ב', אבל חידשה תורה, מפני גודל רמת טומאת מת ורצינותה, שהטומאה עוברת לא רק במגע ובמשא, אלא אפי' ע"י אהל. עצם העובדה שאין צמצום או הפחתה ברמת הטומאה היא לא משמעותית, ומובן מאיליו למה רש"י ודעימיה המציא את הקטיגוריה של אבי אבות הטומאה – מכיון שבצעם יש הפחתה, למרות שאין הפחתה זו מביאה נפק"מ הלכתית.

(ב) ברם, אחר שראינו איך שהתושב"כ הדגיש באופן מוחלט על טומאת אהל, ניתן להיאמר גישה אחרת. דהיינו, שיש דין חדש בטומאה

³ וכן יש אפילו ראשונים שפסקו כריב"ב! עי' בריטב"א ע"ז שם.

⁴ עי' גם בסמ"ג (לאוין רלד-רלה), שמנה ב' לאוין לכהן: א', שלא להיטמא, וב', שלא יכנס עם המת לאהל! כמובן צ"ע באופי איסור טומאה לכהנים, אכן ברור שבסמ"ג ניתן להבין שטומאת אהל, לעומת מגע ומשא, מיוחדת במינה.

הנקרא אהל המת. אין הטומאה עוברת מהמת לטהרות כמו בטומאות אחרות, אלא כשיש מת הנמצאת באהל, יש דין טומאה חדש שחל על האהל, וכל הנמצא באהל זה נטמא מדין טומאת אהל המת. הטומאה נובעת לא מהמת, אלא מהאהל המת. ע"פ תפיסה זו אפשר להבין את זה שאהל לא רק מביא את הטומאה, אלא גם חוצץ בפניה- אין האהל פועל רק להעביר את הטומאה, אלא ההיטמאות נובע מחלות שם אהל המת, וחלות זו גם יכולה לחצוץ בפני הטומאה.⁵ וכן, העובדה שאין הפחתת הטומאה משקף, לפחות בטומאת אהל, שנוצר כאן דין טומאה חדש.⁶

ויש להציע כמה נפק"מ ודינים שמבטאים נקודה זו, שיש לראות את טומאת אהל דוקא כטומאה הנובעת מן המקום ולא מהחפצא של מת, ובמיוחד במשנתו של הרמב"ם.

ג) אין מאהיל וחוזר ומאהיל

איתא בנדה (כז:): "מלא תרוד רקב שנפל לתוכו עפר כל שהוא, טמא, ור"ש מטהר. מלא תרוד רקב שנתפזר בבית, הבית טמא, ור"ש מטהר. וצריכא, דאי אשמעינן קמייתא, בההיא קאמרי רבנן, משום דמכניף, אבל נתפזר אימא מודו לו לר"ש, דאין מאהיל וחוזר ומאהיל."

הגמ' מסיקה שצריכים ברייתא השניה לשלול את ההו"א שרבנן מודו לר"ש שנתפזר מלא תרוד של רקב בבית שיהיה הבית טהור ע"פ

⁵ כמובן, יש לחלק בשאלה זו בין הבאה וחציצה. בדרך כלל, יש לעמוד על שאלה יסודית בענין חציצה בפני הטומאה: אם האהל עצמו מקבל טומאה, איך ביכלתו לחצוץ בפני הטומאה? ועי' בר"ש (אהלות ח:א, וגם צוטט בריטב"א שבת כז: ד"ה כל היוצא) שקבע שבענין זה, "אהל שאני, דאע"ג דמקבל טומאה, מציל על הטומאה מלהיות בוקעת ועולה בוקעת ויורדת." יש ראשונים שפי' את המשנה שם באופן אחר (עי' תוס' שבת שם ד"ה ואין), וכמה אחרונים טרחו להבין דברי הר"ש, והשאירו בצ"ע. אמנם, לכאור' יש להבין דבריו ע"פ מה שהעלינו, שעל אף שהאהל מקבל טומאה מפאת הלי' טו"ט, יש גם חלות שם אהל המת שחל על המקום.

⁶ שמעתי ממו"ר הרב מיכאל רוזנצווייג שליט"א מהלך דומה בכמה דיני טומאה, כמו בחרב הרי הוא כחלל (שהוא פרט בטומאת מת, ונדון בו בהמשך) ובמשכב מושב של זב, זבה, יולדת, ונדה. דהיינו, ע"י איזושהיא עובדה מציאותית המצרף החפצא לטומאה (חרב או משכב ומושב) חל דין חדש של טומאה על חפצא זה, ולא רק כמעביר הטומאה לחפץ אחר. רצוני כאן להאריך את מהלך זה לטומאת אהל המת.

הכלל אין מאהיל חוזר ומאהיל. קמ"ל הברייתא, המובא גם כמשנה באהלות (ג:ב), שאפי' כאן פסקו רבנן שהבית טמא.

השאלה כאן היא איך להבין המסקנה. במבט ראשון, הפירוש הוא שיש מחלוקת תנאים בכלל מאהיל וחוזר ומאהיל. המקרה השני של נתפזר מלמדנו שרבנן חלקו על ר' שמעון וסברו דבאמת מאהיל וחוזר ומאהיל, וע"י כך הפיזור עפר שבכל הבית מצטרף לשיעור מלא תרוד, ולר"ש, אין מאהיל וחוזר ומאהיל, ואין כח להאהל להצטרף עפר שנתפזר בתוך הבית.

אבל יש לפרש את מסקנת הגמ' בדרך אחרת. הרבנן מודו אפי' למסקנה דאין מאהיל וחוזר ומאהיל אלא שטומאת אהל אינה תלויה בצירוף החפצא כאחת כמו במגע ובמשא. יש להציע לפי הרבנן ע"פ מהלכינו, שכדי ליצור המעמד החדש של אהל המת, רק בעינן שיעור מלא תרוד בתוך הבית כולו, כי מדובר כאן בדין חדש שחל על האהל, והטומאה נובעת מהאהל ולא מהחפצא של מת. למרות שתנאי קדום לחלות זו הוא שיש שיעור מת בבית, תפקיד המת הוא רק ליצור דין אהל המת על הבית, ולכן לא בעינן צירוף החפצא.⁷

ולכאור' יש להוכיח מהלך זה בסוגיא מדברי התוס' רא"ש. הרא"ש (סוף כז. ד"ה מלא תרוד) ציטט דברי רש"י שמלא תרוד של רקב שהוסיף לו דבר אחר אינו מטמא טומאת מגע, דאין נוגע וחוזר ונוגע (רש"י זה לא נמצא לפנינו). התוס' רא"ש הקשה על זה, וז"ל: "וקשה, דא"כ באהל המת נמי לא ליטמי למ"ד בהעור והרוטב דאין מאהיל וחוזר ומאהיל, והתם אמרינן דמלא תרוד מטמא במשא ובאהל אבל לא במגע." קושיית התוס' רא"ש היא, שאם נוקטים כמ"ד אין נוגע וחוזר ונוגע, ובגלל זה הנוגע במלא תרוד של רקב שהוסיף בו דבר אחר טהור, היינו צריכים לפסוק שגם טהור באהל, שכמו שאין נוגע וחוזר ונוגע, כך אין מאהיל וחוזר ומאהיל! לכן הרא"ש דחה שיטת רש"י, והעלה שזה שאינו מטמא במגע לא מבוסס על אין נוגע וחוזר ונוגע, אלא הלכה למשה מסיני הוא.

⁷ הר"ש ור"ע מברטנורא (אהלות ג:ב) פירשו שאפי' הסיפא, דהיינו המקרה של נתפזר בתוך הבית, מיירי בכשנתערב בו עפר כל שהוא, ולא רק שהעפר נתפזר בתוך הבית. משמע לפי שיטות אלו שבלי הוספת עפר כל שהוא, אפי' ר"ש יפסוק כאן דטמא טומאת אהל! ואולי יש להסביר שיטתם ע"פ דברינו, שלא בעינן צירוף בכדי לטמא טומאת אהל.

ברם, יש ליישב דברי רש"י ע"פ מה שהצענו בהבנת מסקנת הסוגיא שלפנינו. למרות שהדעות בסוגיא בחולין תלויין הא בהא, ואם נוקטים כדעה אין נוגע וחוזר ונוגע ממילא גם ננקוט דאין מאהיל וחוזר ומאהיל, סיבת הפסק דמלא תרוד יחד עם עפר כל שהוא מטמא טומאת אהל אינה שמאהיל וחוזר ומאהיל. אלא, אע"פ שאין מאהיל וחוזר ומאהיל, עדיין מטמא טומאת אהל, כי כדי לטמא טומאת אהל, לא בעינן הצירוף לשעור שבא ע"י מאהיל וחוזר ומאהיל. כשיש שיעור הדרוש באהל, אפי' בלי צירוף ע"י אהל, מוגדר כאהל המת. לא בעינן חפצא של מת מצורף ומאוחד, כי הטומאת אהל לא נובעת מהחפצא של מת, אלא מהחלות שם אהל המת. ולכן, אפשר לרש"י לפסוק דמלא תרוד רקב שהוסיף לה דבר אחר מטמא באהל, בלי לפסוק מאהיל וחוזר ומאהיל, כפי שהצענו למסקנת הגמ' בשיטת רבנן.

ויש עוד לדייק כך בדברי רש"י בפירושו על איך פועל הכלל דמאהיל וחוזר ומאהיל. וז"ל (ד"ה דאין מאהיל וחוזר ומאהיל): "גג שכנגד זה מאהיל על חצי שיעור וכנגד זה מאהיל על חצי שיעור, והוי ב' אהלות". לכאור' פירוש זה תמוה. בפשטות, כשיש ב' חצאי זית באהל, אין מאהיל וחוזר ומאהיל פירושו הוא שאהל אחד לא יכול לצרף ב' חפצים יחד, ולא שמדובר כאן בב' אהלים!⁸ אלא יש לבאר דברי רש"י כשיטתו הצוטט בתוס' ה' רא"ש לעיל. אהל המת מטמא משום חלות שם אהל המת, ולא העברת טומאה מהמת לטהרות. לכן, אין לפרש אין מאהיל וחוזר ומאהיל שאהל א' לא יכול לצרף ב' חפצים, כי לא בעינן צירוף רגיל כאן! ובגלל זה רש"י מוכרח לפרש שיש כאן ב' אהלים.

דברים אלו גם נראים ביחס למח' רמב"ם וראב"ד בענין. וז"ל הרמב"ם ה' טומאת מת (ד:ח): "כל המטמאין באהל שנחלקו והכניסו לתוך הבית, האהל מצרפן ומטמאין באהל." והשיג הראב"ד: "אע"פ שאין שם צירוף אהל".

⁸ ועי' בריטב"א על אתר, שלכאור' פירש כך וז"ל: "אבל נתפזר אימת מודין ליה לר"ש – פי', דכיון דנתפזר, בטל לגבי הבית ונטהר, ושוב אינו חוזר וניעור, קמ"ל." יש שפי' שהריבט"א לא גרס "דאין מאהיל וחוזר ומאהיל", אבל לכאור' היה אפשר לפרש כמו שאמרנו – אין מאהיל וחוזר ומאהיל, פי' הוא שכשנתפזר אין האהל יכול לצרף את הטומאה, והיא בטלה בבית.

ברור ששיטת הרמב"ם כאן מבוסס על שיטת חכמים במשנה אהלות (ג:א) לעומת ר' דוסא בן הרכינס, שאפי' המת נתפזר בבית, הבית טמא טומאת אהל. אכן, לא ברור מה היא השגתו של הראב"ד. הכסף משנה הבין שכוונתו להוסיף שאפי' במקרים שאין הצירוף ב' חצאי זית בא ע"י האהל, אלא ע"י גורם אחר, כמו נגע בחצי זית בידו אחת ובחצי זית בידו אחרת, או האהיל על חצי זית וחצי זית האהיל עליו, טמא אע"פ שאין שם צירוף אהל. הכס"מ בעצמו העיר שהרמב"ם מתייחס למקרים אלו בסוף הפרק ופסק שטמאים. ולמרות שזה מתרץ דברי הרמב"ם, קשה להבין שזוהי באמת פירוש השגת הראב"ד ושנעלם מהראב"ד דברי הרמב"ם הנמצאים להלן.

לכן, יש להציע עוד פירוש להשגת הראב"ד, ויתכן שהוא בעצם לא חלוק מהרמב"ם כלל ועיקר. דהיינו, שהטומאה הבאה כאן לא באה ע"י צירוף רגיל, אלא ע"י חלות דין חדש של אהל המת, אע"פ שאין צירוף אהל. הראב"ד לוקח את המשנה כפשוטה: "כל המטמאין באהל שנחלקו והכניסין לתוך הבית, ר' דוסא בן הרכינס מטהר וחכמים מטמאין". אין ענין "צירוף" מובא במשנה בכלל, ועצם העובדה שכזית נמצא בבית, אע"פ שאינו מצורף, מטמא טומאת אהל ע"פ חלות שם אהל המת.⁹

⁹ לא ברור שהרמב"ם לא ג"כ פירש את המש' כך, למרות ניסוחו "האהל מצרפן", במיוחד לפי דברי הרמב"ם בכמה וכמה ענינים שנביא להלן. ניתן להבין דברי הרמב"ם כמו הראב"ד. ועי' בערוה"ש (י:טו) שג"כ פירש שהראב"ד לא חולק על הרמב"ם.

הסדרי טהרות על מס' אהלות ג"כ דחה דברי הכס"מ, משום אותו קושי שהעלינו, דאם זה כוונת הראב"ד, תמוה מאוד, דאין מקום להשגתו כלל- וכי לא ראה הראב"ד דברי הרמב"ם? הוא הציע פירוש שלפיו י"ל שדוקא הרמב"ם הבין שטומאת אהל הוא חלות דין חדש, כפי שהצענו. הסדרי טהרות הבין שהמח' בין הרמב"ם והראב"ד מיירי בכשיש חצי זית באהל א' ועוד חצי זית באהל ב', ואדם טהור עומד באמצע ופשט ימינו לאהל א' ושמאלו לאהל ב'. לפי הסד"ט, הרמב"ם פוסק במקרה זה שטהור, שאין "צירוף אהל", והראב"ד פוסק טמא, דאף כשאין צירוף אהל, עדיין טמא. לפי פירוש זה, סביר לומר שהרמב"ם הבין שיש חלות שם אהל המת, שהוא הגורם והמטמא בטומאת אהל. לכן, כשאין השיעור הדרוש באהל א', אין האהל השלים הקטריון לשם אהל המת, ואין הב' חצאי זית מטמא, כי כדי ליצור חלות זו באהל בעינין שכל השיעור יהיה באהל א'. לעומתו, הראב"ד סבר שלא בעינין "צירוף אהל", ואפי' במקרה זה טמא. זאת אומרת, ה"צירוף אהל" שבו מדובר כאן פירושו הוא האם דורשים שכל החפצא של מת יהיה באהל אחד כדי ליצור טומאת אהל. בין

ד) שיעור האהל

איתא במשנה (אהלות ג:ז), ששיעור גודל האהל הדרוש כדי ליצור אהל המביא את הטומאה וחוצץ בפניה, הוא "טפח על טפח ברום טפח מרובע". וכך פסק הרמב"ם בהל' טומאת מת (יב:א): "טפח על טפח מרובע על רום טפח מביא את הטומאה וחוצץ בפני הטומאה דין תורה, שאין קרוי אהל אלא טפח על טפח ברום טפח או יתר על זה". השיג הראב"ד שם "לא בירר את דבריו, דחלל טפח פנוי בעינן להביא את הטומאה ולחוצץ בפני הטומאה, שאל"כ והטומאה ממעטת החלל טפח, טומאה רצוצה היא ואינה מביאה ואינה חוצצת". לפי הרמב"ם, השיעור חלל טפח כולל חלל שבו נמצא המת, ולפי הראב"ד דורשים חלל טפח פנוי דהיינו טפח על טפח חוץ מחלל המת.¹⁰

הכס"מ דייק מדברי הרמב"ם בהמשך הפרק (יב:ו) שגם הרמב"ם דורש טפח פנוי כמו הראב"ד. הוא טוען שהרמב"ם לא הזכיר טפח פנוי כי הוא רק העתיק לשון המשנה כמות שהיא. הבנה זו לכאורה אינה מתיישבת בדברי הרמב"ם מכמה סיבות. חדא, הרי העיקר חסר מן הספר- למרות לשון הרמב"ם בה"ו לגבי שיעור קבר, בכמה וכמה מקומות בהל' ט"מ הרמב"ם מדגיש ששיעור אהל הוא טפח על טפח ברום טפח (יב:א, יג:א, כה:ג), ואין לדחות כל הלכות אלו מפני דיוק אחד. ב', עמדתו של הכס"מ שהרמב"ם רק העתיק לשון המשנה כמו שהוא לא נראה כלל. שהרי לשון המש' הוא "טפח על טפח על רום טפח מרובע וכו'", והרמב"ם כתב "טפח על טפח מרובע על רום טפח וכו'".

על כן, ניתן לפרש דלא כהכס"מ ובאמת שיטות הרמב"ם והראב"ד מחולקות זמ"ז, ולהבין מח' זו ע"פ דברינו דלעיל. לפי הראב"ד, טומאת אהל פועלת כאמצעות להעביר הטומאה או לחצוץ בפניה. לכן, כדי להביא את הטומאה לחצוץ בפניה, צריך שיעור בחלל עצמו. זאת אומרת, מקור הטומאה הוא המת, ולא המקום. ולכן אנו דורשים חלל שמספיק להעברת הטומאה, והמת עצמו אינה נכללת בשיעור חלל טפח.

לפי דברינו, בין לפי הבנת הסד"ט, המח' בין הרמב"ם והראב"ד היא בשאלה העם ההיטמאות בטומאת אהל מדין העברה, או דין חדש של אהל המת.

¹⁰ הר"ש והרא"ש באהלות (שם) פסקו כהראב"ד, אכן רש"י (סוכה י. ד"ה טפח על טפח) לכאורה נקט כדעת הרמב"ם. עיי"ש.

לעומתו, הרמב"ם סובר שהאהל אינו אמצעות להעברת הטומאה אלא מגדיר את המקום כמקום המת כדי שיחול הדין טומאת אהל, והטומאה נובעת מהגדרה זו. לכן, הרמב"ם לא דורש טפח פנוי מעל ומעבר המת עצמו, שהמת חלק מהגדרת מקום המת, ואפשר להגדיר את המקום כמקום המת כשהמת נמצא בתוכו. אדרבה, הרי המת היא תנאי קדום להגדרה זו. שיעור האהל אינו דרישת חלל שמספיק להעביר הטומאת מת, אלא הוא שיעור בהמקום בכדי להגדירו כמקום המת, והימצאות המת כתנאי קדום לזה אינו פוגע בשיעור זה.¹¹

ה) בני נח

איתא ביבמות (סא.) מח' תנאים, האם ב"נ שמת מטמא באהל.¹² לפי רשב"י אינן מטמאין, ולפי החכמים מטמאין. תוס' שם (ד"ה ממגע) ציטטו הר"י שפסק כחכמים. אכן, הרמב"ם בכמה מקומות (טומאת מת

¹¹ עי' בחידושי הגר"ח על הרמב"ם כאן להסבר רחב במח' הרמב"ם והראב"ד. ר' חיים הציע שהרמב"ם והראב"ד לשיטתייהו אזלי, דהנה בפרק טז' הל"ו חלקו על גדר טומאה רצוצה. לפי הרמב"ם, כל טומאה שאינה תחת אהל טפח על טפח ברום טפח, הרי היא רצוצה, ובוקעת ועולה עד השמים, ואם יש אהל פחות מטע"ט, גם היא נקראת טומאה רצוצה. והראב"ד חולק שם וסבר שאין זה טומאה רצוצה אלא "טמונה", דהיינו כשאין טפח על טפח ברום טפח אה"נ שאין האהל מביא וחוצץ, אבל אינו נקרא טומאה רצוצה אלא היכא דיש טפח פנוי מעל המת, אפי' כשאין אהל שם. ר' חיים הציע שלדעת הראב"ד, כשאין טפח פנוי באהל, אע"פ שעדיין יש דין אהל כאן, מכ"מ הוי טומאה רצוצה, וזה מעכב הבאת הטומאה וחציצתו ע"י האהל. והרמב"ם סובר שמכיון שיש כאן השיעור טפח על טפח, ממילא אין כאן דין רצוצה, ולכן שפיר סבר כאן שהאהל מביא את הטומאה וחוצץ בפניו. בכל אופן, יש להבין דברי ר' חיים ע"פ דברינו. לדעת הרמב"ם, גורם היחיד המונע את דין טומאה רצוצה הוא אהל המת. א"כ, חייב להיות גורם מיוחד באהל המת שיכול לעכב ולבטל טומאה רצוצה. לכאור' מוכרחים לומר שהגדרת המקום כמקום המת וחלות דין חדש של טומאת אהל המת הם המונעים את הדין טומאה רצוצה, שהרי יש מקרים שאין דין אהל אבל יש אהילה על המת. לכן, כל זמן שאין דין אהל ממילא יש דין טומאה רצוצה.

¹² יש להעיר שמח' זו באמת מתייחס לקבר נכרי ולא למת עצמו, אבל הראשונים האריכו את המח' גם למת עצמו. לכאור' היה אפשר לחלק ביניהם, ויש לדון בהרחב בענין טומאת קבר וייחסו לטומאת אהל, אבל אכמ"ל בזה.

א:יג, אבל ג:ג, הקדמה לסדר טהרות מהד' קפאח עמ' י', וכן בשו"ת פה"ד סי' נד') קבע כרשב"י שב"נ אינן מטמאין באהל.¹³

ויש להציע שהראשונים כאן חולקים בשאלה שהעלינו. לפי הר"י, טומאת אהל היא טומאה רגילה כמו מגע ומשא. וכיון שכן, למרות הלימוד של רשב"י, חילוק כזה בנוגע לטומאת ב"נ, שמטמא במגע ומשא אבל לא באהל, לא מתקבל על הדעת.¹⁴ ברגע שב"נ שמת מוגדר כטמא, יתכן להעביר טומאה זו ע"פ כל כללי טומאת מת, כולל אהל. אכן, לפי הרמב"ם, אין טומאת אהל טומאת מת רגילה. אהל הוא לא העברת הטומאה מהמת, אלא הגדרה חדשה של טומאת אהל המת. ברגע שנבין טומאת אהל בדרך זו, יש פתח לומר שדין חדש זה אינו שייך לב"נ שמת, וניתן להבין את דרשת רשב"י ופסקו של הרמב"ם.¹⁵ (נשוב לעיין יותר בגמ' זו בהמשך.)

ו) הבאת טומאה ע"י חלון או ארוכה

בדרך כלל, אם מת נמצא באהל, הטומאה מתפשטת בכל האהל. אך אם יש מחיצה החוצצת מהקרקע עד התקרה, או מחיצה החוצצת בגודל האהל מתחת לתקרה מקיר לקיר, אין הטומאה מתפשטת לאחורי המחיצה (אהלות ד:א, טו:ד). אולם, בכדי שהמחיצה תחצוץ בפני הטומאה, צריך כמה תנאים. אחד מתנאים אלו הוא שלא יהיה במחיצה

¹³ ועי' במקורות אלו ברמב"ם, שיש סתירה במה הוא מקור הדברים שגוי אינו מטמא באהל. בהל' טומ"מ כ' הרמב"ם שהמקור הוא ממלחמת מדין "כל הנוגע בחלל", רק במגע נטמא, ולא באהל. אבל בהקדמה לסדר טהרות שהמקור הוא "אדם כי ימות באהל – אתם קרויים אדם וכו'". מהסוגיא ביבמות משמע שהמקור המרכזי הוא 'אתם קרויים אדם'. הרי אדרבא, הפסוק במלחמת מדין הובא בסוגיא כקשיא על רשב"י, ורק בסוף הסוגיא הביא רבינא, "נהי דנתמעט קרא מאהל ממגע ומשא מי מעטינהו?" (עי' מנ"ח רסג:כח). ויש להציע גישה מחודשת בקריאת הגמ', ונתייחס אליה להלן בסוף המאמר.

¹⁴ יש להוסיף שבאמת יש דברים שמטמאים במגע ובמשא אבל לא באהל (עי' ברמב"ם טו"מ ג:ב), אבל רובם הם מקרים שיש חסרון בהחפצא של טומאה עצמה, כמו אבר שחסר בשרו וכדומה.

¹⁵ נפק"מ למעשה העולה ממת' זו הוא, האם כהנים צריכים ליהזר מקברי עכו"ם. עי' בטור, בית יוסף, דרכי משה ושאר פוסקים ביו"ד סימן שעב.

שום פתח בשיעור טפח על טפח. שכל שיש פתח, הטומאה יוצאת דרך הפתח ומתפשטת לאהל השני שמצדו. דבר זה נקרא הבאת טומאה ע"י חלון (לצד) או ארובה (למעלה או למטה).¹⁶

יש מח' באחרונים האם טומאה הבאה ע"י חלון או ארובה היא דאורייתא או דרבנן. לפי הש"ך (הל' אבלות שעב:ג), וכן הפנ"י (סוכה דף י'), טומאת חלון היא רק דרבנן, ולפי המג"א בהל' שבת (שמג:ב) היא דאורייתא (עי' בסד"ט ט עט:). חוץ מן הראיות שהביא האחרונים לכאן ולכאן, יש גם להבין מח' זו ע"פ דברינו. אם טומאת אהל היא בגדר העברה, מובן מאילו למה כשיש חלון במחיצה, הטומאה עוברת ומתפשטת לצד השני. אין כתלי הבית ומחיצות והגג משמשות אלא כמגבילות להטומאה. אין שום הגדרה מיוחדת הבאה ע"י המחיצות, ואין חילוק בין אם יש חלון במחיצה לאם אין המחיצה נמצאת בכלל. ברגע שאין המחיצות יכולות להגביל את הטומאה ולחצוץ בפניה, דהיינו שיש חלון או ארובה, הטומאה עוברת לצד השני. אבל אם נבין שטומאת אהל באה ע"י הגדרה חדשה ודין חדש של אהל המת, ושהטומאה נובעת מהמקום ולא מהחפצא של מת, יש ערך להמחיצה עצמה אפי' אם יש שם פתח שהרי הוא משמש כמגדיר מקום. יש חילוק משמעותי, לפחות ברמת הדאורייתא, בין מחיצה שיש בו פתח לבין מקרה שאין מחיצה כלל, שהמחיצה פועלת להגדיר את המקום כמקום המת, למרות שיש בה פתח, ולכן ניתן להיאמר שטומאת חלון היא רק דרבנן.¹⁷

¹⁶ יש פעמים שאין השיעור פתח הוא טפח. ע"י במשניות אהלות (יג:א-ה). וכן משמע משיטת הראב"ד, שזה שצריך שיעור טפח, הוא דוקא כשיש רק כזית מן המת. אבל ליותר מכזית, בעיני ד' טפחים. ע"י במקד"ד בקונטרס מעניני טהרות (ס"ק ד', עמ' 340).

¹⁷ יש מח' מקבילה בענין "סוף טומאה לצאת". כפי שאמרנו, אם יש מחיצה באהל המת מן הקרקע עד התקרה, אין הטומאה עוברת לחלקו הב'. ואפי' אם יש דלת במחיצה זו, אם סגרו הדלת, אין הטומאה עוברת לאחורי הדלת, והיא חוצצת בין טומאה לטהרה. אולם, כשהדלת היא דלת יציאה, בין מהבית בין מהחצר, ומעבר למחיצה יש גג המאהיל, אין המחיצה (הדלת) חוצצת, כיון "סוף טומאה לצאת" בדרך פתח זה. דהיינו, שכל שעתידים להוציא את המת דרך פתח זה, אין המחיצה מועלת (אהלות ז:ג).

הש"ך (סי' שעב' שם) נקט, כמו שיטתו ביחס להבאת טומאה דרך חלון, שטומאה הבאה ע"י הכלל דסוף טומאה לצאת היא רק דין דרבנן. ושיטה זו יש מקור

ויש להוסיף כאן עוד נקודה נוספת. גם כשיש פתח בתוך המחיצה או בתוך הגג, אם מיעט את הפתח משיעורו, וכל שכן אם סתמו לגמרי, אפי' רק הניח דבר בתוך הפתח, אין הטומאה עוברת לאהל שמאחורי המחיצה. אך, אחד מהתנאים לדין זה הוא שלא יהיה דעתו לפנות מה שהניח בחלון או בארובה, שכל שדעתו לפנותו אינו נחשב כסתימה (ב"ב ט:). ויש מח' ראשונים אם יש חריג לכלל זה אם סתם את הפתח לגמרי. הרמב"ם (טו"מ טו: א) צידד שגם בזה כשסתם את הפתח לגמרי צריך שלא יהיה דעתו לפנותו, והראב"ד (שם ה"ב) וכן בעלי התוס' (ב"ב כ. ד"ה היא) חולקים וסוברים שאם סתמו לגמרי, אפי' בדעתו לפנותו הוי חציצה. ולכאור' מח' זו סבירה ע"פ מהלכינו. לפי הראב"ד, שהכל תלוי בהפתח ובאם יש פתח להטומאה להעביר ממקום למקום, כל שסתם את הפתח לגמרי חשיב הפסק וחציצה בכדי שהטומאה לא תעבור לצד הב', אפי' אם דעתו לפנותו. אבל לפי הרמב"ם שאין הבאת טומאה ע"י חלון פועל כהעברה רגילה, לא איכפת לנו באם יש פתח קטן להטומאה לעבור, אלא בהגדרת המקום כמקום המת- ברגע שקבענו שבעינין שלא יהיה דעתו לפנותו כדי להמנע את הגדרת הצד הב' כמקום המת, אין חילוק בין סתמו במקצת או סתמו לגמרי.

בראשונים (עי' בר"ש על המש' באהלות שם). אכן, רש"י בכמה מקומות (ביצה לח. ד"ה בדאורייתא, עירובין סח. ד"ה כולן טמאין) הבין שהוא דין דאורייתא, וכן נקט המג"א (סי' שמג' שם) לדינא. כמובן, כמו שביארנו בענין חלון וארובה, כך יש להסביר את המח' בענין סוף טומאה לצאת.

יש מח' נוספת חשובה בין הראשונים בענין מה הוא היסוד הדין סוף טומאה לצאת, ואיך הוא פועל. עי' בר"ח (ביצה י). שיסוד הדין של סוף טומאה לצאת הוא משום ש"כל העומד ליפתח כפתוח דמי". הרמב"ם בפיה"מ (אהלות שם) אכן כתב שיסוד הדין הוא שהבית נהיה כמו קבר סתום, והטומאה הוא מדין טומאת קבר. וכן נראה גם מדבריו במשנה תורה, שהרמב"ם כתב את דין סוף טומאה לצאת בפ"ז, תוך כדי דיני טומאת קבר. כמה אחרונים הקשו על הפירוש הקשה הזה של הרמב"ם (עי' למשל תפארת ישראל אהלות שם), אך מספיק כאן לומר שזה שהרמב"ם מפקפק מלומר "כל העומד ליפתח כפתוח דמי", מובן היטב. מכיון שלפיו אין הטומאה באה בתורת העברה, אלא מהגדרת המקום ודין חדש של אהל המת, אין עצם פתיחת הדלת מספיק כדי להגדיר הצד של מאחורי הדלת כ"מקום המת" יחד עם זה הצד של המת. ברור שכדי להביא הטומאה בתורת העברה רגילה, די בכך. אבל לפי גישה זו, סביר לומר לפי הרמב"ם שאין פתיחת הדלת לבד מגדיר המקום כמקום המת (ובמיוחד אחר שאין משמעות ברמב"ם שטומאה זו היא דרבנן). לכן, הרמב"ם הציע פירושו הרחוק של קבר סתום.

ז) חרב הרי הוא כחלל

כידוע, יש דין מיוחד לגבי טומאת מת בכלים שנטמאו מן המת. אע"פ שאדם שנגע במת נעשה אב הטומאה, והנוגע בו נעשה ראשון, כלים שנטמאו מן המת דינם כהמת עצמה וכל הנוגע בהם נטמא כאב הטומאה, (וכן כלים שנטמאו מטמא מת דינם כאב הטומאה, ובכוחם לטמא אחרים). דין זה נקרא חרב הרי הוא כחלל.

יש להציע אותו ב' גישות בהבנת דין חההכ"ח. ראשית, ניתן לומר שדין חההכ"ח פועל בתורת העברת הטומאה, למרות שאין על ידו ירידה והפחתת דרגת הטומאה. מאידך, יש להציע שטומאת חההכ"ח מהווה הגדרה חדשה של חההכ"ח, דהיינו שאין הכרח לומר שמקור הטומאה הוא המת עצמו אלא שיש דין חדש של טומאה שחל על החרב.

ויש לראות אפשרות הב' בכמה תחומים. למשל, בסוגיא בריש ב"ק (ב:) הגמ' העלה שדוגמא ל'תולדתיהן לאו כיוצא בהן' הוא טומאה, "דאילו אב מטמא אדם וכלים, ואילו תולדות, אוכלין ומשקין מטמא, אדם וכלים לא מטמא". תוס' (שם ד"ה דאילו) הקשו על כך מהדין דחההכ"ח, שהרי חרב שנגע בטמא מת מטמא אדם וכלים כמו אב הטומאה. הרי אפי' בטומאה, תולדותיהן כיוצא בהן. ועיי"ש בתוס' במה שתירץ, אבל כמובן, בקושיה זו התוס' מניחים שחרב נחשבת כתולדת הטומאה. וניתן לתרץ קושיית התוס' ולהציע שחההכ"ח אינה תולדה, מכיון שלא קיבלה הטומאה ממנה. אלא, חל על החרב דין חדש כמקור חדש לטומאה.¹⁸

¹⁸ גישה זו גלומה גם בדחיית ב' שיטות מחודשות של האחרונים. עיי' ברש"ש (חגיגה כג:) וז"ל: "אבל אני באתי לדון בדבר חדש, והוא דאם נגע אדם או כלים בכלים שנטמאו במת ביום הז' שלהם אחר הזאה קודם טבילה, יעלו לרגלם ואינם טעונים רק טבילה והערב שמש כמוהם. וכמו"כ בכל יום מיום הא' ואילך, יושלם טומאתם יחד עם הכלים שקיבלו טומאתן מהם, שלא יהיו חמורים ממטמאם וכו'". ברור ששיטה זו של הרש"ש שכלי שנטמא "עולה לרגלו" של המטמא, הולמת רק אם נגיד שהטמא מת הוא המטמא כאן. אבל אם נגיד שטומאת חההכ"ח הוא דין טומאה חדש, אין סיבה להניח שכל תכונות של המטמא יופיעו גם בכלי שנטמא, שכן מדובר בטומאה חדשה. וכן, עיי' במקד"ד (טהרות מט: א ד"ה והנה חרב) שחידש, שכמו שמלא תרוד רקב רק מטמא במשא ובאהל ולא במגע (עיי' באהלות ב: א-ב, ובדברינו לעיל), כך כלי שנטמא ממלא תרוד רקב אינו מטמא במגע, שהרי הוא קיבל את הטומאה ממלא תרוד רקב שאינה מטמא במגע. גם כאן צריך להניח שהחרב מקבל את טומאת המת ממש – אינו סביר לומר שה"תולדה" תהיה חמורה מהאב ויטמא

כמובן, דין חההכ"ח טעון דיון נפרד, וכאן נמשיך לדון רק איך שחההכ"ח מתייחס לטומאת אהל בפרט. יש לשאול, האם חרב שנטמא מן המת מטמא גם באהל? זאת אומרת, זה שאמרנו שכל הנוגע בכלי שנגע במת נטמא כאילו הוא נגע במת עצמו, האם כלל זה שייך גם כשנמצא באהל יחד עם כלי שנגע במת?

דברים אלו שנויים במח' ראשונים. לפי בעלי התוס' (חולין עב. ד"ה כי, נזיר נג: ד"ה חרב, וכן ר"ש אהלות א:ג, ועוד), כלי שנטמא מן המת מטמא כמת רגילה בכל הדרכים, מגע משא ואהל. מאידך, לפי הרמב"ן (ב"ב כ. וכן במדבר יט:טז) חההכ"ח אינו מטמא באהל, אבל מטמא במגע ובמשא. ושיטה שלישית, הרמב"ם (טו"מ ה:יג) סובר שאינו מטמא במשא ובאהל ומטמא רק במגע.¹⁹

כפי שאמרנו, יש בסיס לומר שחההכ"ח הוא דין חדש של טומאה. רק אם ננקוט כגישה זו סביר לומר כשיטותיהם של הרמב"ם והרמב"ן – איננו מוכרחים לייחס לטומאה זו כל תכונותיו של המת עצמו, שהרי היא טומאה חדשה. הרמב"ן מרחיק לכת וסובר (עי' בפירושו עה"ת שם) שלא רק שאין חההכ"ח מטמא באהל, אלא גם אין דין הזאת ג' וז' בחההכ"ח²⁰, נזיר אינו מגלח עליו, וכהן אינו מוזהר עליו. ברור שלפי הרמב"ן חההכ"ח הוא הגדרה חדשה ומקור חדש של טומאה.

ברם, יש להעמיק את הדברים. אם כנים דברינו שהרמב"ן סובר שחההכ"ח הוא הגדרה חדשה, למה דוקא טומאת אהל לא באה בכלל?

במגע. אבל אם נבין שחההכ"ח הוא הגדרה חדשה, ודין חדש של טומאה, חידושו של המקד"ד נופלת.

¹⁹ ענין זה גם לכאור' שרש המח' בין ר"ת ור' חיים כהן בתוס' נזיר (נד: ד"ה ת"ש). ר"ת הציע שנזיר מגלח על טומאה חההכ"ח. ר"ח כהן הקשה: "איזה בית תבנו לי, דאי נזיר מגלח עליו, הוא הדין דכהן מוזהר עליו, ואין לך בית שאין בה שום כלי מתכות שהיה באהל המת וכו'". כנראה, אפשר להבין מח' זו ע"פ מת ששאלנו, האם כלים שנטמאו מדין חההכ"ח מטמא באהל כמו מת רגילה? כמובן, במח' זו יש עוד כמה הנחות וענינים שצריך להתייחס להם, במיוחד בענין היחס בין גילוח נזיר וטומאת כהן, ואכמ"ל בזה.

²⁰ חשוב להעיר שבדרך כלל יש לדון באופי הזאת ג' וז' ומעמדה בתהליך הטהרה. למשל, עי' בחידושו של ר"ת (בתוס' יבמות מו. ד"ה דאין) שצריך טבילה לפני ההזאה ביום ג' ויום ז', בנוסף לטבילה שבאה בסוף. עי' ברמב"ם (הל' פרה יא:א) שלכאור' חולק. ואכמ"ל יותר.

האם באמת א"א לסבול שיטה הסוברת שדין חדש זה מטמא במגע במשא ובאהל, כפי שסבר ר"ת? או, מן הקצה אל הקצה, כהרמב"ם שרק טומאת מגע מטמא? שיטת הרמב"ן נראה כדבר שרירותי לגמרי.

אמנם, אם ננקוט כדברינו בענין טומאה אהל, מיושבת שיטת הרמב"ן היטב. דוקא בטומאת אהל שהוא גם דין חדש וחלות טומאה חדשה כחההכ"ח, הרמב"ן העלה שחההכ"ח אינו מטמא. ניתן לומר שהגדרת טומאה העצמאית של חההכ"ח אינה שייכת להגדרת טומאה העצמאית של אהל המת – בלי סיבה מוכרחת לקשר אותם, אין לך בו אלא חידושו. א"כ, שיטת הרמב"ן עולה כמן חומר.²¹

ח) אופי טומאת מת

עד כאן עסקנו בטבעו של טומאת אהל המת. אולם, ראינו מהמשנה בכלים שדבר המבטא את ייחודה של טומאת מת כללית הוא טומאת אהל. א"כ, יש להרחיק לכת ולהציע שמהלכינו בטומאת אהל משקף הבנה חדשה בטומאת מת באופן כללי. ז"א, עצם העובדה שתופעה זו של טומאת אהל קיים בטומאת מת מבטא משהוא מיוחד על טומאת מת כללית. ונראה לחדש ע"פ מה שהעלינו, שטומאת מת באופן כללי אינה בתורת העברה רגילה, אלא היא דין חדש של טומאה, הנובע מהתחברות למת ולמיתה. טומאת מגע הוא התרחיש הכי בולט וההתחברות הכי חזקה, אכן ע"י אהל אפשר להבין בצורה הכי ברורה שהטומאה היא דין חדש ונובעת מהתחברות זו, ולכן טומאת אהל משמשת כאב טיפוס לטומאת מת כללית.

²¹ יתכן שזה גם ההסבר לשיטת הרמב"ם, אלא נחלקו הרמב"ם והרמב"ן על אופי טומאת משא. הרמב"ם מאריך את הדברים לטומאת משא ומדמו לאהל לענין זה, שמשא נלמדת מק"ו מנבילה ואין הוא טומאה מקורית ובסיסית. ובאמת, כך משמע מדבריו (עי' ה"ל' טומ"מ ה: יג וכס"מ שם). אכן, לעומת הרמב"ם שמשא הוא באמת חריג, הרמב"ן (במדבר יט: יד) הציע שבנוסף לק"ו מנבילה, יש ללמוד טומאת משא מפשטות הפסוקים: "כבר הוא ידוע כי מגע התורה הנגיעה ממש, והנגיעה ע"י דבר אחר שישא אותו". הרי לפי הרמב"ן, משא נכלל תחת מגע, ולכן מובן מאיליו למה שייך לחההכ"ח כמגע.

אם כנים הדברים, ברור למה בפרשת טומאת מת התושב"כ הדגיש את טומאת אהל יותר ממגע ומשא. המפתח להבנת אופי טומאת מת הוא טומאת אהל, ולכן התורה מבליטה את טומאת אהל יותר ממגע ומשא, וכן מציעה כדבר יותר משמעותי: "זאת התורה, אדם כי ימות באהל, כל הבא אל האהל וכל אשר באהל, יטמא שבעת ימים". וכן, דברי רש"י ורשב"ם שהבאנו לעיל מובנים היטב. לפי רש"י, נקודת המוצא של טומאה זו היא באמת טומאת אהל, שהרי ע"י טומאת אהל מבינים שטומאת מת היא חלות נפרדת הנובעת מהתחברות למת, עד שיש קשר משמעותי בין הכותרת לכל פרשה זו, "זאת חוקת התורה", להצעת טומאת אהל, "זאת התורה, אדם כי ימות באהל".²²

ניתן להוכיח דברים אלו עם נקודה נוספת. שוב יש לעיין בגמ' יבמות (סא.) שעסקנו בה לעיל בענין טומאת ב"נ. ראינו לעיל שיש מח' בין רשב"י וחכמים האם ב"נ שמת מטמא באהל. רשב"י נקט שמטמא באהל וחכמים סברו שלא. החכמים הקשו על רשב"י מפסוק בפר' מלחמת מדין שמשמע שבני ישראל נטמאו מחללי מלחמה – "כל הורג נפש וכל נוגע בחלל תתחטאו" (במדבר לא:ט). בסוף הגמ', תירץ רבינא לשיטת הרשב"י, "נהי דמעטינהו קרא מאטמויי באהל, דכתיב וכו', ממגע ומשא מי מעטינהו קרא?"

תירוצ' רבינא בגמ' נראה פשוט, עד כדי כך שיש לשאול, מה באמת היתה ההו"א של הגמ'? הלא חילוק בין מגע לאהל הוא התירוץ הפשוט, במיוחד אחר שעצם הקרא שממנו הקשו החכמים, דבר על טומאת מגע – "כל הורג נפש וכל נוגע בחלל תתחטאו"!

ויש להסביר ההו"א ע"פ מה שהצענו בהיחס בין מגע לאהל. באופן משמעותי, טומאת אהל היא האב טיפוס של טומאת מת, והיא

²² ועי' בספרי זוטא (חוקת פ' יא), שצידד שמת עצמו אינו טמא, רק הנוגע בו נטמא! כמובן, תפיסה זו מאד סביר ע"פ מהלכינו. יש גם לתרץ את קושיית ריפ"פ שהעלינו לעיל (הע' 1): למה הרס"ג רק מנה מגע במי חטאת? עי' ברמב"ם בפיה"מ (כלים א:ד, וכן זבים ה:י) שהעיר שטומאת החטאות (פרה, פרים הנשרפים, שעיר המשתלח) אינן מטמאים במגע אלא בפעולות, ז"א ההתעסקות בהם בפעולה מסויימת. א"כ, מובן דברי הרס"ג – הוא בחר בדוגמא שמבטא את טיבו של טומאת מת, דבר שמטמא רק ע"י התעסקות, והוא מי חטאת. עי' גם בר"ת שהובא בשטמ"ק (ב"ק עז:).

המאפיין את טיבו של הטומאה, כפי שראינו בפסוקים בפר' חקת. וכיון שכן, היתה הו"א שברגע שטומאת אהל לא קיים בב"נ, ממילא גם מגע ומשא אינם קיימים למרות שפשטות הפסוקים עוסקים בטומאת מגע. לכך, חידש רבינא למסקנה שהמיעוט הוא רק בטומאת אהל ולא בטומאת מגע ומשא.²³

ועי' ביראים (סי' שכב', מובא בהג"מ הל' אבל ג:ג, אות ב'), שהרחיק לכת והציע שיטת קיצונית בניגוד הרמב"ם ותוס', שמבטא חידוש זה שהעלינו. לפי היראים, בב"נ אינם מטמאים גם במגע ובמשא, בנוסף לאהל.²⁴ לפיו, הקובע לטו"מ בב"נ הוא טומאת אהל. למרות ששיטת היראים קשה להצדיק, ויש כמה וכמה ראשונים שדחו דבריו, דבריו מובנים היטב. טומאת אהל היא האב והמאפיין שע"י מוגדר טומאת מת. לכן, אם אין טומאת אהל בב"נ, סביר לומר שממילא גם אין טומאת מגע ומשא.

ט) טומאת כהן

כמובן, גם ענין טומאת כהנים טעון דיון יותר רחב, אך לעניינינו, יש להעיר כמה דברים.

בדרך כלל, יש לחקור בענין איסור טומאה לכהנים, האם הוא איסור של טומאה לטמא בטומאת מת רגילה, או האם הוא איסור להתקרב

²³ ואולי ע"פ זה, יש לתרץ הקושי בשיטת הרמב"ם שהעלנו לעיל (הע' 10). בהל' טו"מ הרמב"ם כ' שהמקור למיעוט בב"נ מטומאת אהל הוא מכל הנוגע בחלל, הפסוק במלחמת מדין, על אף שלא כן משמע בסוגיא ושבמקומות אחרים הוא כ' שהמקור הוא מהפסוק "אדם כי ימות באהל". יש ליישב שהמקור מטומאת אהל בפר' חקת לא הספיק, כי ממנו רק לומדים שב"נ אינם נטמאים באהל, אבל לא למדנו שכן מטמאין במגע ובמשא. ואם היה לנו רק המקור של "אדם כי ימות באהל", ממילא היינו כוללים את טומאת מגע ומשא במיעוט זה. לכך, הביא הרמב"ם את המקור שבו מפורש לחלוטין שטומאת מגע שייך לב"נ יחד עם המקומות אחרים שהביא המקור "אדם כי ימות באהל".

²⁴ היראים הביא ראייה מנזיר (מת). בשיטת ר' ישמעאל, "על כל נפשות מת לא יבוא, בנפשות המטמאות בביאה הכתוב מדבר". עי' ברמ"ך הל' אבל (שם) שדחה דברי היראים, ועי' במשל"מ. וכן, עי' בשו"ת אגרות משה (יו"ד א' רל' ענף ג') שנו"נ בשיטת היראים זו, והציע שיש עוד ראשונים שסבר כוותיה.

למת, שהוא ענין שונה לחלוטין מאיסור לטמא, למרות שהוא חופף את עניני טומאה ברוב המקרים.²⁵ אבל יש לחדד שאלה זו ע"פ מה שהעלינו בענין טו"מ. דהיינו, כל ענין טו"מ הוא התחברות ומעין התקרבות למת. א"כ, מובן היטב למה ניסוח התורה היה "לא יטמא".²⁶ אין דרך יותר טוב לבטא ענין התחברות אל המת מלדבר בענין טומאת מת, שהרי היא היא אופי הטומאה.²⁷

וכן יש לעמוד על שאלה אחת נוספת בענין זה. מבואר ברמב"ם (אבל ב:ו) שיש מצוה חיובית על כהן להתטמא לד' קרובים ואם לא רצה להתטמא, מתטמאין אותו בע"כ.²⁸ ברור מלשון הרמב"ם שאין המצוה בעצם להתטמא, אלא המצוה היא לעסוק ולטפל במת ולהתאבל עליו: "כמה חמורה מצות אבל, שהרי הכהן נדחית לו הטומאה מפני קרוביו כדי שיתעסק עמהן ויתאבל עליהן שנא' כי אם לשארו וכו' לה יטמא" (וכן עי' בכותרת להל' אבל). אולם, נשאר לנו לברר, אם המצוה היא לטפל ולהתעסק במתו ולהתאבל עליו, למה התורה כתבה מצוה זו בלשון טומאה ("לה יטמא")? הרי במקום מצוה לטמא, היה צריך לכתוב מצוה לטפל

²⁵ עי' בשאלה זו בכמה אחרונים, במיוחד במנחת חינוך (מצוה רסג' סוף אות יג). לפ"ז, יש להבין המקרים שיש אזהרה לכהנים אע"פ שאין טומאה ברורה. למשל, עי' בש"ך (ריש סימן שיא') בענין טומאה בלועה באשת כהן מעוברת הנכנסת לבית הקברות, (וכן, עי' במג"א או"ח שמג:ב, שו"ת אחיעזר ג:סה:ה-ו, ובקובץ שיעורים ב:מא) וכמו"כ יש להבין דעת הסוברים דיש איסור לכהן ליכנס לאהל הגוסס (עי' נזיר מג. תוס' שם ושו"ע ורמ"א יו"ד סי' שע'). מאידך גיסא, יש להבין גם התחומין שבהן יש טומאה, אבל לכמה ראשונים אין אזהרה לכהנים. למשל, בנוגע לסוף טומאת לצאת, לפי הרי"ף (הל' טומאה ב.), הרא"ש (שם סי' ט'), והטור (יו"ד סי' שעא) הכהן מוזהר על סוף טומאה לצאת. אבל התרוה"ד (פסקים וכתבים כד') כתב שהכהנים אינם מוזהרים על טומאה זו של סוף טומאה לצאת. וכן בשאלת האם כהן מוזהר על חההכ"ח, הנזכרת לעיל בתוס' נזיר (נד: ד"ה ת"ש), יש להסביר בדרך זו.

²⁶ יש להעיר שינוי בפסוקים ביחס לכהן הדיוט וכהן גדול. בכהן הדיוט כתוב "לנפש לא יטמא בעמיו" (ויקרא כא:א). ובכהן גדול כתוב, "ועל כל נפשות מת לא יבוא". בתו"כ משמע שיש איסור נפרד לכה"ג הנקרא "לא יבוא". וכן נראה מרמב"ם סה"מ לאוין קסד'-קסח'.

²⁷ עי' בנצי"ב בהעמ"ד פ' נשא (ו:ח)

²⁸ וכן מוכח מלשון הגמ' זבחים (ק.). "לה יטמא, מצוה, לא רצה מטמאין אותה ע"כ. וכן משמע להדיא משיטת הרמב"ם בענין כהנות, שלא חייבות להתטמא לקרובים, הואיל ואינן מוזהרות מלטמא. עי' בהשגות הראב"ד ורמ"ך שם.

במת ולהתאבל עליו! ויש שהציעו שהפסוק "לה יטמא" הוא רק רשות לכהן לטמא, ממילא יש מצוה להתאבל אחר שאין איסור טומאה. אבל דבר זה לא הולם בשיטת הרמב"ם שתלה שיטתו שכהנת אינה חייבת לטפל במתה מחמת חוסר איסור טומאה! הרי מפורש, לפחות לשיטת הרמב"ם, שיש קשר מהותי בין החיוב לטמא לחיוב לטפל ולהתאבל במתו. א"כ, איך להבין התורה שבכתב?

ויש לתרץ ע"פ דברינו, שיסוד ואופי טו"מ הוא התחברות והתקרבות אל המת. א"כ, אין דרך יותר טוב לבטא חיוב להתקרב למת, ולטפל ולעסוק בו ולהתאבל עליו, מלחייב את הכהנים לטמא במת. לפי הרמב"ם, אין משמעות הפסוקים שיש חיוב להתאבל וממילא יש היתר לטמא מת, אלא עצם ההטמאות הוי מצוה. שהרי בטומאה זו, מתחבר ומתקרב למתו ומטפל בו כראוי.²⁹

²⁹ ועי' בערוה"ש (שעג:ו) שהרחיק לכת באותו כיוון שהעלינו, והציע חידוש נפלא כדי לתרץ הקושיא על הרמב"ם בענין כהנת. הרי הקשה כל הראשונים, מאיפה למד הרמב"ם דין זה שכהנת אינה חייבת לטפל במתה מכיון שאינה מוזהרת על טומאת מת? הרי אדרבה, אם כהן המוזהר בטומאה חייב לטפל במתו, כהנת שאינה מוזהרת לא כל שכן? עי' נו"כ על הרמב"ם ובראשונים ואחרונים כמה שתירצו. וחידוש הערוה"ש, שבודאי כהנת חייבת לטפל במתה, ולהתאבל עליו כמו כהן וכמו כל ישראל. אבל, לכהן יש מצוה לטמא בפועל ממש, לבד הכנת הקבורה, ודרשו זה מגמ' זבחים "לה יטמא, מצוה". הוא הביא ראיה לזה מהעובדה שאפשר להכין הקבורה בלי לטמא מת! אלא י"ל שכהן מחיוב לטמא בו.

לפי ערוה"ש, טעם חיוב זה הוא להראות שכנגד מה שאסרה התורה לטמא למת התירה לה בקרוביו. אבל יש להבין שיטתו באופן יותר מחוור ע"פ דברינו. יש חיוב לכהן לטמא, כי בלי ההטמאות, אין קיום מצות אבלות בשלמותו, שהרי טו"מ הוא התחברות למת.